

nyos értékünket. Sajnáljuk, hogy a könyv éppen ott kezd egyre szűkszavúbbá és tartózkodóbbá válni, ahol tisztelői és olvasói nagy érdeklődéssel várták tevékenységének és életrsorsának tüzetesebb ismertetését: a teológiai majd az egyetemi tanárság körülményeinek és tudós bűvárlatainak részletesebb kifejtését.

A mű alaphangulata a kiegyensúlyozott életnézésnek és az emelkedett lelki derűnek sajátos elegyedését mutatja. Schütz egy könnyen tragikussá válható betegségen esett túl; részben innen is magyarázható hangjának és humorának mély emberi rezignációja. A könyvből elősugárzó életérzés olyan alázatra és komolyságra mutat, hogy az a mű minden olvasóját magába szállásra, lelki számvetelre süngeti és ezáltal a szolid, józan önismeretet is hatékonyan szolgálja. Schütz könyve u. i. szempontjainál fogva nem annyira az életpálya epikus megrajzolása, mint inkább életrajzi keretek közé helyezett életbölcselés: a multnak lélektani, etikai értelmezése és tárgyas értékelése. Tanulság arra, miképp nemesülhet a szaktudomány művelése eszmény-szolgálattá. Ahogyan pedig Schütz ennek kialakulási útját megmutatja, az mindenkorra érvényes biztató példaadás valamennyiünk számára a hivatási önképzés tekintetében. Így lesz Schütz Antal pályarajzából *irodalmi tett*.

Visy József.

Barta János, Madách Imre. Franklin-társulat kiadása. (Magyar írók-sorozat) 1942.

A könyv legnagyobb értékét abban látjuk, hogy Madách Imrét nagy művével szerves összefüggésben tárgyalja, helyesebben: a Tragédiát magából a szerzőből akarja megérteni. A régebbi — filológiai, összehasonlító, szöveg-magyarázó — értelmezések leginkább a műhöz tapadtak, Barta János az *alkotóba* világít bele először és természetesnek kell vennünk, hogy így az *alkotást* is közelebb hozza hozzánk.

Madách különös egyéniségének titkát abban a liberális-romantikus ketősségben látja, melybe egyrészt veleszületett lelki-alkata, másrészt kora és neveltetése szorította. Romantikus lélek — az élmény, az ösztön, az ihlet és érzés erejében hisz — de kora már romantika-ellenes: az eszme (norma) szabályozó, boldogító erejében bizakodik és fejlődésről beszél. (A romantikus zseni elég önmagának és nem akar „fejlődni!“). Neveltetése sem kedvezett eredeti beállítottságának: az anyai szigorúság még jobban visszakergette tépelődő, élmény-kergető, de az élményig soha el nem jutó önmagához. Belül nagyra tartja magát — érzés dolga ez — de nem jut el az élet valóságos megismeréséig, nem jut el a tettig. Ezért késett is meg az igazi alkotással: érzelmi és gondolati anyagához kevés volt a tapasztalati anyaga, ember és életismerete. Házassága ép ezért volt döntő fontosságú esemény: *tett* volt és élményi élete most mélyült el először. Még nem *alkot*, de *tapasztal* — ezért olyan nagy a zuhanás, mely a házasság összeomlásának nyomában jár. A romantikus hősök csak emelkedni tudnak, vagy zuhanni — Madách emelkedni még nem tudott igazán, de zuhanni annál nagyobbat zuhant. A szenvedésbe zuhant bele és abba a gondolatba is — a romantikus nagyotakarás visszája ez! — hogy hiábavaló ábránd a két romantikus eszmény: a *küzdés* és *szabadság*. Ez a szenvedés sodorta bele a kor vallási kétélyeibe, keresztényellenességébe és itatta vele nagy kortyokban az anyagelvű természettudomány csábító italát. És mégis: elmélyül (ha talán nem is békül meg), az élet égi perspektívája

táruel élje, mint Ádám élé is, ki romantikus „önhittségéből“ végül is visszatalál a Gondviselőhöz.

Természetesnek kell találnunk, hogy a Tragédia magyarázatában is itt köt ki: Ádámnak, a romantikusan „önhitt“ lázadónak Istenhez térésében, a másik lázadóval, a „csak azért is“ lázadóval, Luciferrel való harca után. Ádám a benne levő „isteni szikra“ jogán lázad — ime a romantikus titanizmus, amely Madáchot is egész életén át fűtötte. A maga erejéből akar alkotni és nem hogy tagadná az eget, inkább meg akarja ostromolni. A másik lázadó, Lucifer — a materialista értéktagadás képviselője — éppen ezt a romantikus önhittséget akarja megkapni benne. Nem azt akarja, hogy Ádám megölje magát, inkább azt, hogy beletörődjék a küzdelem, a nagyotakarás, a mást akarási felesleges-voltába.

Valóban, igaz van a szerzőnek: nem értjük meg sem Madáchot, sem a Tragédiát, ha nem értjük meg Ádám és Lucifer harcát. Ádám a teremtő, romantikus titanizmus képviselője és nem a csalódássorozat törí meg, hanem az, hogy Lucifer, a *dőre tagadás* szelleme — a *semmi*, az *anyag* sivárságával kínálja meg. Ádám nem kér ebből a materialista semmiből, mert nem tud kigyógyulni romantikus énjének abból az alapvető érzéséből, hogy a szabad küzdési lehetőség ad értelmet az életnek. Lucifer hiába mondja Ádámnak — amit a kor tudománya is mondott Madáchnak — hogy az Isten is csak *bál* (az *anyag* és a *semmi* rabja), Ádám nem akar báb lenni és Lucifer itt veszti el vele szemben a csatát.

Igy hozza Barta János szerves összefüggésbe az alkotót művével és úgy érezzük, hogy célja teljes mértékben sikerült. Valóságos regényolvasási izgalmossal éljük át, hogyan vezet el bennünket — az író lelkének, jellemének elemzésén át — az *alkotás*, a *mű* küszöbéig. Mégis azt érezzük, hogy alapvető elgondolása kedvéért, kissé *kikerekíti* mondanivalóját, helyesebben, nem néz szembe azzal a kétségtelen lehangoltsággal, amely a Tragédia olvasását nyomon kíséri. Meggyőzően demonstrálja, hogy a történelmi színek a haldokló *romantikus-spekulatív* metafizika harca a század derekán erőrekapott radikális anyagelvűséggel, de mintha ebben a haroban a „megtérő“ Ádám mégis alulmaradna! Ádám romantikus titanizmusával ott van baj, hogy nem harcol igazán az elveiért; voltaképp *nem küzdő titán*, csak *fáradhatatlan csalódó* és ez kelti azt az érzést, hogy a vég megnyugtató értelme — az, hogy a szabad erkölcsi cselekvés rangját kaptuk Istentől — inkább csak *ráfüggesztés*, de nem *következmény*.

Mégis az a véleményünk, hogy Barta János könyve hibátlanul szép könyv. Nagy tudás, felelősségtudat és az ügy — az igazság — önfeláldozó szolgálata jellemzi. Nem akar csillogni — kerülí a szellemtörténelmi és lélektani önkényeskedést — de amit mond, arról érezzük, hogy a legmélyebbről fakadt. A Madách-tanítás szempontjából nélkülözhetetlen könyv.

Vajtai István.

Dr. Saád Ferenc, Nevelőállam. Stádium, 1942. 191 lap.

Vitéz Bély Alajos Előszavában útjelzőnek nevezi Saád munkáját, örökörvényű igazságokkal telerótt útjelzőnek, a nemzet nehéz, göröngyös, de gyakran dicsőséges útján. Ez az útjelző irányt mutat a világtörténelmi legvéresebb eseményei között a jövő felé haladó magyarnak.

Bevezetésében a szerző rámutat arra, hogy az államot és nemzetet kemény próbának alávető háború hatalmas változást és átalakulást hoz magá-